

ÇİFT RESMÎ

lamı olup köylünün eski feodal yükümlülüklerinin nakde çevrilmiş karşılıklarını oluştuyordu ve böylece şahsî vergi olmaktan çıkarak toprağa bağlı bir özellik kazanmıştı. Hatta zamanla verginin menşei tamamen unutulmuş ve sadece bir arazi vergisi haline gelmiş ve XVI. yüzyılda Ebüssüüd Efendi tarafından şer'î vergiler (harâc-ı muvazzafa) arasında değerlendirilmişti.

Çift resmi, "bir çiftlik" toprak sahibi köylü ailelerin (hâne) esas vergi birimini teşkil ediyordu. "Bütün çift" adıyla da belirtilen bir çiftlik miktarı toprağı bulunan çiftçi, bunun karşılığında bölgele göre değişiklik gösteren bir vergiyi sipahiye ödemekle yükümlüydü. Eğer elindeki toprak miktarı bunun yarısı ise o vakit deftere yarım çift (nîm çift) sahibi olarak kaydedilir ve çift resmi için takdir edilen verginin yarısını öderdi. Hiç toprağı olmayan veya nîm çiftten daha az toprağı bulunan hâne sahibi evli raiyyet ise "bennâk" şeklinde kaydedilirdi. Sonradan çiftlik sahibi olan bir bennâk, bennâk resmi yerine çift resmi vermesi başlardı. Yalnız bir önceki tahrir sırasında bennâk kayıtlı olup da bir süre sonra çift tutan bir köylü, yapılacak yeni tahrirde çiftlik sahibi olduğu tescil edilene kadar eski vergisini verir, çift kaydedildikten sonra çift resmi vermekle yükümlü tutulurdu.

Pek sık görülmemekle birlikte ziraata açık toprakların fazla olduğu yerlerde birkaç çiftliği elinde bulunduran köylü tasarrufunda ne kadar çiftlik yer varsa bunların her birinin resmini ödemek mecburiyetindeydi. Öte yandan çiftliklerin parçalanmaması esas olduğundan çift sahibinin ölümü halinde eğer geride iki oğlu kalmışsa çiftlik ikiye bölünür, her biri nîm çift resmi öderdi. Birden fazla vâris kalırsa o zaman bunlar çiftliğe ortaklaşa sahip olurlar, bütün çift resmini ödemeyi de sürdürürlerdi. Gayri müslim çiftçiler ise çift resmi yerine **ispence*** adı altında ayrı bir vergi verirdi. Ancak Trakya ve Batı Anadolu sancaklarından bazılarında bunlardan çift resmi alındığına dair kayıtlar vardır. Bu bölgelerde ispence vergisine nâdir olarak rastlanır; buralardaki gayri müslimler de müslüman çiftçi gibi çift resmine tâbi tutulmuşlardır.

XV. yüzyılın ortalarına kadar 22 akçe olarak kalan çift resmi miktarı, 1458'de Macar tehlikesine karşı Rumeli'ye geçen Anadolu sipahilerini sefer mevsimi dışında da sürekli olarak tutmak isteyen Fâtih Sultan Mehmed tarafından % 50 oranın-

da arttırılarak 30-33 akçeye yükseltildi. Bu rakam sadece Anadolu'daki sancaklar için geçerliydi, ancak bazı sancaklarda sancak beyi, subaşı ve hatta beylerbeyi paylarının ilâvesi sebebiyle daha yüksek kaldı. Ayrıca doğuda yeni fetihler sonucu alınan yerlerde de çift resmi miktarları farklı ve diğer bölgelere göre daha yüksek rakamlara ulaşıyordu. XVI. yüzyılda Hüdâvendigâr (Bursa), Koca-ili, Karesi, Saruhan, Biga ve Aydın sancaklarında 33 akçe iken Ankara'da 37 akçe, Hamid-ili'nde 42 akçe, Çorum, Çankırı ve Kayseri'de 57 akçeye kadar yükseliyordu. Özellikle bu sonuncu sancaklarda çift resminin yüksek kalışı, sancak beyi ve subaşı paylarından kaynaklanmıştı. Nitekim çift resminin bu şekilde parçalanması birçok karışıklığa ve tartışmalara yol açtığından muhtemelen Kanûnî Sultan Süleyman döneminin başlarında bu uygulamaya son verilerek çift resmi tamamıyla sipahilere bırakılmış, ancak vergi miktarlarına dokunulmamıştı.

Rumeli kesimindeki sancaklarda 22 akçe olarak kalan çift resmi miktarı Suriye bölgesi sancaklarında (Halep, Şam, Trablusşam) 40 akçe, Karaman ve İç-il'de 37 akçe, Erzurum, Diyarbakir ve Malatya'da 50 akçeydi. Genellikle mart ayı başlarında tahsil edilen çift resminin yüksek olduğu bazı sancaklarda (Erzurum, Kayseri) ise mücerred (bekâr) vergisi istenmiyordu. Ayrıca Rumeli'de olduğu gibi İstanbul çevresinde dışarıdan gelip çift tutanlara 22 akçe gibi düşük bir vergi takdir olunması, verimli fakat seyrek nüfuslu bu yerlerde ziraatin teşviki ve nüfus akışının temini maksadına yönelik olmalıdır. Aynı şekilde bazı resmî ve umumi hizmetler veya mükellefiyetler dolayısıyla bazı çiftçiler bu resmin tamamından veya bir kısmından muaf tutulabilirlerdi. Fakat bu durum XVI. yüzyılda artan ekonomik ihtiyaçlar ve ziraata verilen önem dolayısıyla kaldırılmış veya uygulanmamıştı. **Timar*** sistemi çerçevesinde sipahinin gelirlerinin esas kısmını teşkil eden çift resmi ve bağlanti-

ları (bennâk, mücerred, dönüm, tütün vergileri) 1582'den sonra akçenin değer kaybı, timar rejiminin sarsıntıya uğraması ve **avâriz*** türü vergilerin düzenli hale gelişyle önemli kaybetmeye başlamıştı.

BİBLİYOGRAFYA :

Âşıkpaşazâde, *Târih*, s. 151; İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, s. 159; "Kânûn-nâme-i Âl-i Osmân" (TOEM ilavesi, nşr. Mehmed Ârif), İstanbul 1329, s. 27-29; "Osmanlı Kanunnameleri", *MTM*, I/1 (1331), s. 109-110; Barkan, *Kanunlar*, s. 8-9, 28-29, 35-37, 47, 102, 118, 232-235, 243, 272-273, 282, 289, 299, 326-327; a.mlf., "Çiftlik", *İA*, III, 392-393; Halil İnalık, "The Problem of the Relationship Between Byzantine and Ottoman Taxation", *Akten des XI. Internationalen Byzantinisten Kongresses* 1958, Münich 1960, s. 237-242; a.mlf., "Osmanlılar'da Raiyyet Rûsûmu", *TTK Belleten*, XXIII/92 (1959), s. 577-580; a.mlf., "Çift-Resmi", *El'2* (İng.), II, 32; *Code de Lois Coutumières de Mehmed II: Kitâb-ı qavânîn-i 'Osmânî* (nşr. N. Beldiceanu), Wiesbaden 1967 (faksimile), vr. 23^a-25^b, 29^b; Hadîye Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Hukuku*, Ankara 1962, s. 99, 101, 105-106, 109, 220; M. A. Cook, *Population Pressure in Rural Anatolia (1450-1600)*, Oxford 1972, s. 67-68; Hüseyin Özdeğer, *Onaltıncı Asırda Ayıntab Lîvâsı*, İstanbul 1988, I, 31-35; a.mlf., "I. Sultan Selim Kanunnamesi ve Tahlîlî", *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, I (1988), s. 137, 148; Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Ankara 1985, s. 71-73; Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, s. 229-233; M. Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1528-1566)*, Ankara 1989, s. 128-129; Zeki Arıkan, "Hamid Sancağında Çift Resmi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, I, İzmir 1983, s. 36-58; Selami Pulaha - Yaşar Yücel, "I. Selim Kânûnnâmesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları, Derbeyân-ı Kânûn-nâme-i 'Osmânî", *TTK Belleten*, XII/16 (1988), s. 21-22.

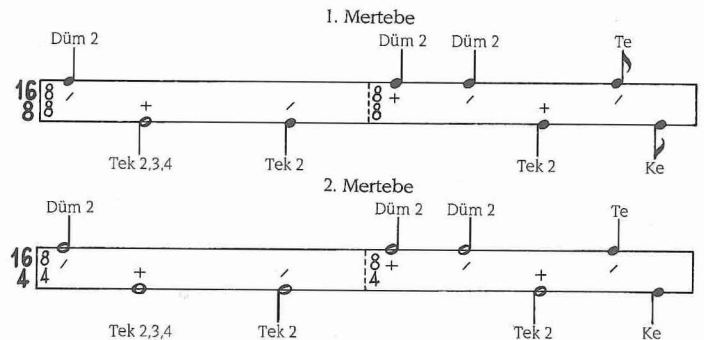

FERİDUN EMECEN

ÇİFTE DÜYEK

Türk müzikisi usullerinden.

On altı zamanlı ve sekiz vuruşlu bir büyük usul olup iki **düyek***ten meydana gelmiştir. 16/8'lik birinci ve 16/4'lük ikinci mertebeleri varsa da ikinci mertebesi daha çok kullanılmıştır. Bu mertebelerin şematik gösterilişi şöyledir:

Çifte düyek usulü ayrıca zencîr usulünü meydana getiren beş usulün de birincisidir. Peşrev, kâr, beste, tevşih ve ilâhi gibi formlarda kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ezgi, *Türk Musikisi*, II, 32; V, 284; Özkan, *TMNC*, s. 643; Rauf Yektâ, *Türk Musikisi*, s. 109; Sadeddin Heper, "Türk Musikisinde Usul-ler", *MM*, sy. 345 (1978), s. 14.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

ÇİFTE EZAN

(bk. EZAN).

ÇİFTE KÜMBET

Kayseri'de
Anadolu Selçukluları'na ait
iki mezar anıtı.

Şehrin Sivas çıkışının 3. kilometresinde bulunan ve biri ayakta, diğeri XX. yüzyıl başlarından beri tamamen yıkık durumda olan iki kümbete Çifte Kümbet veya Çifte Kümbetler adı verilmektedir.

Yakın geçmişte mühimmat deposu olarak kullanıldığı için hayli zarar görmüş olan ayakta kümbetin kapısında yer alan beş satırlık mermer kitâbeden, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın eşi Melike Âdile (veya Âdiliye) için kızları tarafından 645'te (1247) yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Ustanın adının bulunduğu kabul edilen kitâbe ise okunamamaktadır. II. Gıyâseddin Keyhusrev, üvey annesi Melike Âdile'yi önce Ankara Kalesi'ne hapsedtirip sonra boğdurmuş, kızları da anneleri için Kayseri'deki bu türbeyi yaptırmışlardır.

Alâeddin Keykubad'ın diğer eşi Mahperi Huand Hatun'a ait kümbetin sade bir benzeri olan türbe sekizgen planlı, iki katlı, kubbeli ve piramit biçimli külâhı yıkılmış kesme taştan bir yapıdır. Beşik tonozla örtülü cenazelik katı, kare

bir platform şeklinde olan genişçe bir kaide halindedir. Bu kaidenin üstünde yer alan sekizgen gövdenin güneybatı yüzünde giriş bulunur. Gövdenin her köşesine keskin hatları yumuşatan zarif işlemeli sütunçeler konulmuş, ayrıca her yüzey sivri kemerli sathî nişler şeklinde düzenlenmiştir. Saçak altında dış tesirlerle biraz silinmiş durumda bir yazı şeridi vardır. Burada besmeleden sonra Bakara süresinin ilk beş âyetiyle yine besmeleyi takiben Âyetü'l-kürsî bulunmaktadır. Girişin iki yan yüzü ile karşılarna rastlayan iki yüzde içe doğru genişleyen birer pencere bulunur. Bu sadeliğe karşılık giriş cephesi, geometrik süslemeli bordürlerle çerçeveli, mukarnas dolgulu klasik Anadolu Selçuklu kapıları şeklinde ele alınmıştır. İç mekân da sade taş yüzeyler ve kubbe dışında kible yönündeki mihrap tek belirgin elemandır. Bir bakıma kapıyı küçük ölçüde tekrarlayan mihrap nişi yarım sekizgen biçimindedir.

Platformdan kapıya çıkan merdivenin orijinal izleri yakın zamana kadar durmaktaydı. Selçuklu kümbetlerinde gövdedeki kapıya ulaşan basamakların durumu daima tartışmalı olduğundan bu yapıda orijinal merdiven kalıntılarını görmek dikkat çekicidir. Bu merdiven duvara gömülü, altları mukarnas işlemeli altı basamaktan ibaret olup kapıya tek taraftan ulaşıyordu.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Bibî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi* (trc. M. N. Gençosman — Ş. Uzluk), Ankara 1941, s. 192-193; Halil Edhem [Eldem], *Kayseriye Şehri*, İstanbul 1334, s. 85-88; A. Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie*, Paris 1931, s. 70-77; Celal Esat Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul, ts., s. 142; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1973, II, 134; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri*, Ankara 1986, s. 151-155.

ARA ALTUN

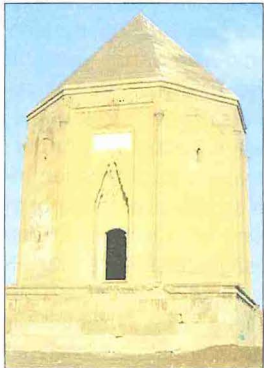
ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE

Erzurum'da
Anadolu'nun en büyük
Selçuklu medresesi.

İçkale'de yer alan ve Hatuniye Medresesi adıyla da bilinen Çifte Minareli Medrese, 35 × 48 m. boyutları ile Anadolu'nun en büyük Selçuklu medresesidir. Kitâbesi bulunmadığı için inşa tarihi bilinmeyen yapının, doğu duvarının aynı zamanda kale surunu teşkil etmesi, duvar işçiliğinde malzeme ve yapım farklılıkları olması gibi sebeplerle muhtemelen XII. yüzyılın ortalarına ait bir Saltuk-

lu yapısının kalıntıları üzerine inşa edildiği sanılmakta ve inşa tarihi olarak da XIII. yüzyılın sonları düşünülmektedir. Çok harap bir vaziyette iken IV. Murad (1623-1640) tarafından tamir ettirilerek top imalâthanesi haline getirilen bina daha sonra tekrar medrese olarak kullanılmış, Cumhuriyet döneminde ise bir süre için müzeye çevrilmiştir; halen boştur.

İki katlı ve dört eyvanlı-açık avlulu medrese tipiyle ve taçkapının iki yanına eklenmiş payandalar üzerinde yükselen iki minaresiyle Anadolu Türk mimarisi içinde önemli bir yere sahip olan Çifte Minareli Medrese'nin en fazla dikkat çeken tarafı ön cephesidir. XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle medreselerin cephe kompozisyonuna katılan çeşme, niş, pencere gibi unsurlar bu binada da yer almakta, ayrıca Anadolu Selçuklu mimarisinde taçkapıların yan yüzleri süslenmediği halde bu medresede bir istisna olarak buraların da süslendiği görülmektedir. Taçkapının derin nişi çeşitli genişlikte palmet motifli beş sıra şeritle çerçevelenmiş ve üzeri mukarnaslarla örtülmüştür. Yine mukarnaslı olan mihrâbiyeler nisbeten sade, kapı kemerinin yanları ise tamamen bezemesizdir ve Selçuklu taçkapılarının çoğunda bulunan kabara şeklindeki süs unsurları burada yoktur. Şerefeden yukarısı yıkılmış olan her iki minarenin de kaideden en üst noktaya kadar yüksekliği 26 metredir. Tuğla minareler asabalı olup asabaların aralarındaki yivler üçgen çinilerle hareketlendirilmiş, pabuçlara da kare çerçeveye alınmış son derece süslü daireler içinde mavi çinilerle "Allah", "Muhammed" kelimeleri ve dört halifenin isimleri yazılmıştır. Taş kaidelerin alt kısımlarına ise yine iki ta-

Çifte Kümbet -
Kayseri

Çifte Minareli Medrese - Erzurum